

Eerherstel voor een klassieker?

Recensie

Cornelius Nepos. Macht en moraal. Nagelaten werk. Vertaald en toegelicht door Peter Burgersdijk, Diederik Burgersdijk en Richard Haasen (Amsterdam: Atheneum – Polak & Van Genneep, 2020), 372pp. ISBN 978 90 253 1073 8.

Zoals dat voor de meeste Romeinse historici en productieve auteurs het geval is, is ook van het werk van Cornelius Nepos (*praenomen* onbekend, ca. 100 - ca. 25 v.Chr.), vriend van Atticus, bekende van Cicero en Catullus, maar een klein deel bewaard gebleven. Van zijn *Chronica* die Catullus in zijn eerste gedicht noemt, resten slechts wat fragmenten en testimonia, terwijl van wat waarschijnlijk een uitvoerige reeks biografieën geweest is, *De uiris illustribus*, slechts één boek volledig tot ons is gekomen, nl. dat over de niet-Romeinse veldheren, de *Liber de excellentibus ducibus exterarum gentium*. Hierin maken veldheren (en politici) als Miltiades, Aristides en Themistocles, maar ook Spartaanse koningen als Agesilaus en Pausanias hun opwachting, terwijl de bekendste delen waarschijnlijk de levens van de Carthagers Hamilcar en Hannibal zijn. Naast dit boek over de buitenlandse veldheren beschikken we nog over een *Vita Catonis* die waarschijnlijk uit de *Liber de historicis Latinis* afkomstig is, en een biografie van Cicero's en Nepos' goede vriend Atticus. Ook twee fragmenten uit één of twee brieven op naam van Cornelia, de moeder van Tiberius en Caius Gracchus, zijn als geciteerd in een onderdeel van Nepos' werk overgeleverd.

Peter en Diederik Burgersdijk en Richard Haasen presenteren in *Macht en moraal* een nieuwe Nederlandse vertaling van Nepos' oeuvre. Ze hebben daarbij het gouden idee gehad om tegenover de vertaling ook de Latijnse tekst af te drukken. De vertaling is vlot leesbaar en correct. De stijl eenvoudig, zoals die van Nepos zelf. Met dien verstande dat Nepos' Latijnse eenvoud net iets anders is dan Nederlandse eenvoud: de

vertalers hebben dan ook geprobeerd de vertaling vooral goed leesbaar hedendaags Nederlands te laten zijn en daar zijn ze zeker in geslaagd. Na de overgeleverde volledige teksten volgen ook de fragmenten en testimonia. De auteurs maken geen strikt onderscheid tussen deze twee vormen (een fragment is een letterlijk citaat, terwijl een testimonium een weergave, parafrase, samenvatting of verwijzing is), maar misschien hebben we daar in de wetenschappelijke filologie wel te veel belang aan gehecht.

Doel van deze vertaling is ook om een wat positiever beeld van Nepos te creëren. Vanaf de 17de eeuw verschijnt Nepos op het programma van de Latijnse school, waar hij de komediedichter Terentius vervangt als beginauteur. Hij vormde de basis voor andere collecties, zoals de *De uiris illustribus* van abbé Lhomond (die overigens rijkelijk uit Nepos plunderde), omdat de combinatie van eenvoudige taal en stichtelijke voorbeelden van 'grote mannen' nu eenmaal onweerstaanbaar is voor het onderwijs. In essentie is er wat dat betreft niets veranderd, ook al leggen wij onze criteria nu net iets anders. De rol van beginauteur (die Caesar pas vanaf het eind van de 18de – begin 19de eeuw zou overnemen) heeft Nepos' reputatie geen goed gedaan. Na decennia en decennia raakten de leraren en classici hem beu. Nepos verdween uit het *curriculum* als een slordig auteur met vooral oog voor anekdoten in plaats van de historische feiten. Alleen met name de *Vita Hannibalis* overleefde nog. Ook de auteur van deze recensie heeft deze tekst op school als eerste zelfstandige huistaak Latijn vertalen doorgewerkt.

Maar dit beeld slaat de plank flink mis, betogen de auteurs van deze vertaling. En daar hebben ze gelijk in, want de Romeinse biografie beoogt niet zozeer een levensloop te schetsen als wel de persoonlijkheid te tekenen. En volgens toenmalige inzichten blijkt het karakter, het wezen van een persoon nergens zo goed als juist in 'typische' (= kenmerkende) uitspraken of vormen van optreden, wat wij gemakshalve anekdoten noemen. Nepos' *Vitae* zijn dan ook eerder karakterschetsen dan biografieën in onze zin. Bovendien zijn ze kort en kernachtig. De auteurs leggen ook terecht de nadruk op de openheid van Nepos als hij gewoonten en praktijken in andere samenlevingen beschrijft: Griekse normen zijn anders dan de Romeinse. Deze openheid en de vergelijking van andere gewoonten met de eigene zonder vooroordeel zijn in wezen heel modern. Nepos verdient daarom terecht wat meer onbevangen aandacht.

De auteurs betogen ook dat juist de Nederlanden een bijzondere rol spelen in de tekstoverlevering van Nepos. Hierin hebben ze gelijk, maar helaas klopt wat daarop volgt grotendeels niet. De zaak is ook ingewikkeld en men ziet in de desbetreffende alinea's op pp. 23-24 dat de auteurs hier herinneringen aan eerder werk met incorrecte informatie uit het standaardwerk *Texts and transmission* (ook nog niet correct begrepen) hebben vertroebeld.

De belangrijkste handschriften voor Nepos zijn een codex uit ca. 1200 in Wolfenbüttel (model voor alle Italiaanse handschriften zoals ook het Brusselse ms. 14635-37) en dan twee codices uit de tweede helft van de 15de eeuw, eentje in Leiden (Universiteitsbibliotheek, ms. BPL 2011), die pas door de uitgever in de Teubnerreeks P.K. Marshall in de tweede helft van de 20ste eeuw (!) teruggevonden is, en een handschrift in Leuven (Universiteitsbibliotheek, olim ms. 4) dat afkomstig is uit de abdij van Park en in 1914 jammerlijk verbrandde in de Sac de Louvain. Deze twee worden traditioneel beschouwd als kopieën van een handschrift uit het bezit van Pierre Daniel (1531-1604) uit Orléans, de *codex Danielis*, die overwegend geïdentificeerd wordt als hetzelfde handschrift als dat van zijn bijna exacte tijdgenoot Hubertus van Giffen (1534-1601), de *codex Gifanianus*. Geen paniek als u niet meer kunt volgen, want dat is eigenlijk nog niemand gelukt: niemand is tot nog toe in staat geweest om de samenhang en de historische verbanden precies te reconstrueren. Althans, ik denk dat ik het gevonden heb, maar dat artikel wacht nog op publicatie, zodat ik er even niet op vooruitloop.

De auteurs schrijven nu in hun inleiding dat de *codex Parcensis* (het verbrande Leuvense handschrift) in het bezit geweest is van Pierre Daniel, maar dat is pertinent onjuist. Wat ze verder hierover schrijven, is in wezen ook niet juist, maar volgt de *communis opinio*, zodat hen daar geen blaam treft.

Nepos verdient zeker meer aandacht en waardering. Hij was lang schoolauteur, al lijkt zijn positie in de Noordelijke Nederlanden sterker te zijn geweest dan in het Zuiden. Eigenlijk stamt uit de Zuidelijke Nederlanden geen enkele editie van Nepos tot aan de bewust voor schoolgebruik bedoelde uitgave van de Koninklijke Academie uit 1778. Na de opheffing van de jezuiten in 1773 nam de regering van de Oostenrijkse Nederlanden voor het eerst in de geschiedenis zelf het onderwijs ter hand. De Koninklijke Academie stelde een heel programma op en liet ook een aantal edities van klassieke Latijnse auteurs verschijnen. Naast Caesar (voor het eerst!) en Sallustius hoorde ook Nepos hierbij. Verschillende bibliotheken bezitten nog exemplaren van dit schoolboek. De Koninklijke Bibliotheek in Brussel bezit er twee, VH 21871 A uit de verzameling van Karel Van Hulthem en VB 12190 A dat het door de Academie in de zusterinstelling, de toenmalige Koninklijke Bibliotheek, 'gedeponeerde' exemplaar is.

De vertaling van Burgersdijk en Haasen is zeker een aanwinst in de lange reeks publicaties die Nepos en de Lage Landen verbindt.

Michiel Verweij
Michiel.Verweij@kbr.be

